

21 Kasım 1939 Tercan Depremi ve Etkileri

21 November 1939 Tercan Earthquake and Its Impacts

Ulvi Ufuk TOSUN*

Öz

Erzincan'a bağlı Tercan ilçesinde 21 Kasım 1939'da 5,9 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Bu depremde, birçok can kaybı, yaralanma ve önemli ölçüde maddi hasar oluşmuştur. Adı geçen deprem; Trabzon, Tokat, Elazığ ve Erzurum gibi illerde de hissedilmiştir. Tercan'ın Mans (Çayırh) ve Karakulak (Otlukbeli) ile Erzincan'ın merkez kazasına bağlı Başköy nahiyelerinde büyük tahribat ve kayıplara yol açmıştır. Birçok ev yıkılırken önemli bir kısmı da oturulamaz hâle gelmiştir. Köylerde de çok ciddi hasarlar oluşmuştur. Başköy nahiyesinde 16, Mans nahiyesinde 4 ve Karakulak nahiyesinde de 13 köyde büyük bir yıkıma yol açmıştır. Tercan Depremi, aynı zamanda ciddi boyutlarda mali kayıplara neden olmuştur. Önemli ölçüde eşya, tohumluk ve yiyecek zayıyatı ile sonuçlanmıştır. Bunun yanında çok sayıda hayvan telef olmuştur. Deprem bölgesinde afetzedelerin yaralarının sarılması için sorumluluk mevkiindeki devlet görevlileri ve Kızılay hareketine geçerek yardım çalışmalarını başlatmıştır. Hafif yaralılar, olay mahallinde tedavi edilmiş, durumu ağır olanlar ise Erzincan Devlet Hastanesi'ne gönderilmiştir. Bölgeye para, işe ve çadır yardımı yapılmıştır. Bu iş için gerekli para ile birtakım araç gereç bölgeye ulaştırılmıştır. Depremi yaşadığı tarih, söz konusu bölgede kış koşullarının kendisini hissettirmeye başladığı bir takvime rastlamıştır. Bu sebeple mevsim dikkate alınıp, çadırda barınmanın zorluğu düşünülerek deprem sahasına geçici iskân için zeminliklerin (kulübe/barınak) yapılması çalışmaları başlatılmıştır.

Bu çalışma, 27 Aralık 1939 Büyük Erzincan Depremi'nin gölgesinde kalan ve şimdiye kadar literatürde müstakil bir başlık altında ele alınmayan, dolayısıyla da pek fazla bilinmeyen 21 Kasım 1939 Tercan Depremi'nin sosyal ve ekonomik etkileri ile devletin depremzedelerin yaralarını sarmak için yürüttüğü faaliyetler hakkında bilgi vermeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, 21 Kasım 1939 Tercan Depremi, Tercan, Başköy, Karakulak, Mans

Abstract

On 21 November 1939, a significant earthquake of magnitude 5.9 struck the Tercan district in Erzincan. This powerful seismic event had resulted in a high number of casualties, injuries, and extensive material damage. The earthquake's impact had been felt across several provinces, including Trabzon, Tokat, Elazığ, and Erzurum. The earthquake had destroyed many homes and rendered a large portion of the remaining structures uninhabitable. The earthquake had caused widespread devastation in 16 villages in the Başköy sub-district, 4 villages in the Mans (Çayırh) sub-district, and 13 villages in the Karakulak (Otlukbeli) sub-district. The Tercan earthquake had also led to significant financial losses, including goods, seeds, and food. A large number of animals had also perished. However, the swift response of state officials and the Turkish Red Crescent had been commendable. They immediately launched relief efforts to address the needs of the earthquake victims. The slightly injured had been treated at the scene, while the seriously injured had been transported to the state hospital in Erzincan. Monetary assistance, essential supplies, and temporary shelter had been promptly dispatched to the affected region, along with the necessary financial resources and equipment. The earthquake

Makale Geliş Tarihi: 15.01.2024. Makale Kabul Tarihi: 01.08.2024.
Araştırma Makalesi / Künye: TOSUN, Ulvi Ufuk. "21 Kasım 1939 Tercan Depremi ve Etkileri". Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), 18/35, (Aralık 2024): s. 381-398. DOI: 10.19060/gav.1601741

* Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, E-mail: ulviufuk.tosun@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1076-4261.

Akademik
Bakış
371
Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024

had coincided with the onset of winter, prompting concerns about the challenges of temporary shelter in tents. Consequently, efforts had been initiated to construct barracks for temporary housing in the earthquake-stricken area, considering the difficulty of dwelling in tents during the harsh winter.

The present study aims to provide information on the social and economic impact of the 1939 Tercan earthquake, which has been overshadowed by the great Erzincan earthquake of 27 December 1939 and remains little known due to the lack of separate coverage in the literature. It also explores the state's efforts to heal the wounds of the earthquake victims.

Key Words: Earthquake, 21 November 1939 Tercan Earthquake, Tercan, Başköy, Karakulak, Mans

Giriş

Erzincan'a bağlı olan Tercan ilçesi, il merkezinin 93 km doğusunda, E-80 Karayolu üzerinde yer almaktadır. Coğrafi konumu sebebiyle tarih boyunca Doğu Anadolu şehir ve kasabaları içerisinde önem verilip geliştirilen bir yerleşme olarak kendisinden söz ettirmiştir. Türkistan ve İran'dan gelen İpek Yolu, Erzurum'dan Erzincan'a ulaşırken söz konusu ilçe üzerinden geçtiği gibi bazı göç ve kervanlar, Trabzon'a giderken de yine burayı kullanabilmiştir¹. 1936'ya kadar Erzurum'a bağlı olan bu ilçe, aynı yıl yapılan idari değişiklikle Erzincan'a dâhil edilmiştir². 1935 Genel Nüfus Sayımı'nda Tercan'ın toplam nüfusu, 34.618 olarak kaydedilmiştir³.

Tercan Ovası, bir fay hattı üzerinde bulunmaktadır. Ova'nın güneyinde, Erzincan Ovası'nı batı-doğu istikametinde katederek Sansa Boğazı üzerinden Karlıova'ya kadar uzandığı bilinen Kuzey Anadolu Fay Hattı yer almaktadır. Adı geçen fay, doğrultu atımlı ve sağ yönlü olup aktiftir. Saha içinde buna paralel ve dik uzanan başka yerel faylar da vardır⁴.

Tercan Ovası'nın jeotektonik özellikleri incelendiğinde sismik hadiselerin bölge yerleşme sistemi için en yıkıcı unsurlardan birini oluşturduğu göze çarpar. Çünkü Tercan Ovası ve çevresi, birinci derecede aktif deprem kuşağı içinde konumlandırılmaktadır. Bu yüzden bölgede tarih boyunca yaşamış olan insanların dolayısıyla meskenlerin karşılaştıkları en büyük problemlerden birini de depremler teşkil etmiştir. Tarihî devirlerden beri bölgede, tahripkâr olarak kabul edilen (Mercalli-Sieberg ölçeğine göre şiddeti VII-XII arasında değişim gösteren) beş büyük deprem meydana gelmiş ve o çevrede önemli hasarlara yol açmıştır⁵. Bölge, benzer şekilde tarih boyunca birçok depreme maruz kalmıştır. Bunlardan en fazla bilinenleri; 1047, 1445, 1471, 1575, 1661, 1782, 1888, 1930 ve 1939 (1939 Büyük Erzincan Depremi) yıllarına ait depremlerdir. Adı geçen afetler, bu havalide büyük yıkımlara

- 1 Hakkı Yazıcı, "Coğrafya", *Cumhuriyetin 75. Yılında Tercan*, Ankara, Basım Yılı Yok, s. 268, 291.
- 2 Hakkı Yazıcı, *Tercan Ovası ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, ((Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1991, s. 142.
- 3 Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu Vilâyet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibarile Muvakkat Rakkamlar*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s. VII.
- 4 Yazıcı, *agt*, s. 9.
- 5 Yazıcı, *agt*, s. 173-174.

neden olmuştur. Belirtilen durumun başlıca nedenleri arasında, Erzincan Ovası'nın jeomorfolojik gelişimi sırasında büyük çatlakların oluşumu ve binaların depreme dayanıklı şekilde inşa edilmemeleri gösterilebilir⁶.

Deprem kavramının sözlük karşılığı, yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesi ya da yanardağların püskürme durumuna geçmesi yüzünden oluşan sarsıntı (yer sarsıntısı/hareket/zelzele) şeklinde tanımlanmaktadır⁷. Jeolojik tanımı ise Dünya'nın kabuk kısmındaki kayalıklarda biriken enerjinin sismik dalgalar biçiminde serbest hâle geçmesi olayıdır. Başka bir ifadeyle deprem, Dünya'yı meydana getiren kabuğun herhangi bir noktasındaki gerginliğin ani olarak serbest kalmasıdır⁸.

Anadolu coğrafyası, aktif deprem kuşağı üzerinde bulunduğundan burada tarih boyunca birçok deprem görülmüştür. Bu depremlerden biri de 27 Aralık 1939 Büyük Erzincan Depremi'nden⁹ kısa zaman önce Tercan'da yaşanmıştır. 21 Kasım 1939 Tercan Depremi, Büyük Erzincan Depremi'nin gölgesinde kalmış, dolayısıyla üzerinde fazla durulmamış ve şimdiye kadar akademik çalışmalarda müstakil bir başlık altında ele alınmamıştır. Bu çalışmada, konu akademik bir bakış açısıyla etraflıca irdelenecektir.

21 Kasım 1939 Tercan Depremi

Tercan Depremi, 21 Kasım 1939'da saat¹⁰ 10: 48'de 5.9 büyüklüğünde meydana gelmiştir¹¹. Bu deprem, birçok insanın ölmesine ve yaralanmasına neden olmuştur. Aynı şekilde önemli ölçüde maddi hasara yol açmıştır.

6 *Erzincan İl Yıllığı/1967*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968, s. 111, 114.

7 Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s. 632.

8 Ramazan Özey, *Depremle Uyanmak*, Ekev Yayınları, İstanbul, 2000, s. 11-12.

9 Büyük Erzincan Depremi, 27 Aralık 1939'da saat 01: 57'de oldu (Anadolu Ajansı, *100 Yıllık Türkiye 23 Nisan 1920-23 Nisan 2020*, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara, 2021, s. 52; Gotthard Jaeschke, *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s. 22; Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Bölgesel Deprem- Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> [Erişim Tarihi: 5 Temmuz 2023]; İstanbul Kandilli Rasathanesi Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul Kandilli Rasathanesi 1939 (Ekim, Kasım, Aralık) Meteoroloji, Sismoloji ve Miknatis Rasatları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945, s. 47). Türkiye tarihinin en büyük depremlerindendir. Son 50 yılda dünyada meydana gelmiş en ağır 15 depremden biri olup 7.8 büyüklüğündedir. Bu depremde, 33.000 insan hayatını kaybetmiştir (Anadolu Ajansı, *age*, s. 52). Öte yandan Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi, bu depremin şiddetini 7.9 şeklinde vermiştir. Yine aynı kurum, bu depreme ölenlerin sayısını da 32.968 olarak göstermiştir (Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi, *aynı yer*).

10 Söz konusu depremin saati, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan İstanbul Kandilli Rasathanesi 1939 (Ekim, Kasım, Aralık) Meteoroloji, Sismoloji ve Miknatis Rasatları adlı eserde 10: 50 olarak gösterilmiştir (İstanbul Kandilli Rasathanesi Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, *age*, s. 46).

11 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30.10.0.0.118.827.33-4; *Türk Kızılay Arşivi (TKA)*, 2372/241; Anadolu Ajansı, *age*, s. 52; Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Bölgesel Deprem- Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi, *aynı yer*; *Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Sontesrin 1939, s. 19; Jaeschke, *age*, s. 20.

Depremın etkisiyle meskenlerde ciddi tahribatlar oluşmuş; evler, ahırlar yıkılmıştır.

Adı geçen deprem; Trabzon, Tokat, Elazığ ve Erzurum'da da hissedilmişse de kayıtlara geçmiş herhangi bir can kaybı ya da maddi hasar bilgisine ulaşılamamıştır¹². Sadece Trabzon'da Sürmene ilçesinin hükümet konağının duvarlarının çatladığı bildirilmiştir¹³. Yine depremin etkisiyle Erzincan merkezde üç ev oturulamaz hâle gelmiş ve bazı binalarda çatlaklar oluşmuştur¹⁴. Gelen haberlerde, depremin şiddetli bir biçimde hissedildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Nitekim Tercan'ın Mans (Çayırılı) nahiyesi merkezindeki evlerin dörtte üçünün yıkıldığı bildirilmiştir¹⁵. Söz konusu nahiyenin hükümet konağının kullanılmayacak derecede hasar aldığı dile getirilmiştir¹⁶. Başköy nahiyesine bağlı Şepke¹⁷ köyünün oturulamaz hâle geldiği¹⁸ ve burada altı, Boybeyi¹⁹ köyünde de bir kişinin öldüğü; üç kişinin de enkaz altında kaldığı ifade edilmiştir²⁰.

Mans nahiyesinde de biri iki yaşında çocuk olmak üzere altı kişinin hayatını kaybettiği iletilmiştir. Ayrıca enkaz altında kalan üç depremezdenin de²¹ ağır yaralı olarak göçükten çıkarıldığı bildirilmiştir²². Tercan'ın 135 haneli Karakulak (Otlukbeli) nahiye merkezindeki evlerin bir kısmının bütünüyle yıkıldığı²³ geriye kalan bölümünün ise oturulamaz hâle geldiği nakledilmiştir²⁴. Hükümet ile jandarma binalarının büyük hasar aldığı belirtilmiştir. Bu kurumlarda herhangi bir can kaybı ya da yaralanma kaydına rastlanmamış ancak söz konusu binalardaki evrakın enkaz altında kaldığı dile getirilmiştir²⁵. Öte yandan jandarmaya ait silahların da göçük altında kaldığı bilgisi paylaşılmıştır²⁶.

Depremin ardından belirli aralıklarla artçı sarsıntılar sürmüş ve nahiye merkezleriyle telefon bağlantısı kurulamamıştır. Bundan dolayı ilk etapta

12 *Ulus*, 23 Sonteshrin 1939; *Vakit*, 23 İkinciteşrin 1939.

13 *Vakit*, 23 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 23 Sonteshrin 1939; *Tan*, 23 İkinciteşrin 1939.

14 *Vakit*, 23 İkinciteşrin 1939; *Tan*, 23 İkinciteşrin 1939.

15 *TKA*, 2372/285; *Vakit*, 23 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 23 Sonteshrin 1939; *Tan*, 23 İkinciteşrin 1939.

16 *TKA*, 2372/285; *Tan*, 23 İkinciteşrin 1939.

17 Adı geçen köy, ilgili belgede ve *Ulus* gazetesinde Şepge diye geçmektedir (*TKA*, 2372/281; *Ulus*, 23 Sonteshrin 1939). *Vakit* ve *Tan* gazetelerinde ise Sepge olarak yazılmıştır (*Vakit*, 23 İkinciteşrin 1939; *Tan*, 23 İkinciteşrin 1939). Ancak doğrusu Şepke'dir.

18 *TKA*, 2372/281; *Vakit*, 23 İkinciteşrin 1939; *Ulus*, 23 Sonteshrin 1939; *Tan*, 23 İkinciteşrin 1939.

19 Söz konusu köy, ilgili belgede ve *Vakit* gazetesinin haberinde Beybeyi (*TKA*, 2372/281; *Vakit*, 23 İkinciteşrin 1939); *Tan* gazetesinde ise Heybeyi diye yazılmıştır (*Tan*, 23 İkinciteşrin 1939). Ancak doğrusu Boybeyi'dir.

20 *TKA*, 2372/281; *Vakit*, 23 İkinciteşrin 1939; *Tan*, 23 İkinciteşrin 1939.

21 *Cumhuriyet*, 23 İkinciteşrin 1939; *Son Telgraf*, 23 İkinciteşrin 1939.

22 *Haber (Akşam Postası)*, 23 İkinciteşrin 1939.

23 *TKA*, 2372/271; *Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Sonteshrin 1939, s. 19; *Türksözü*, 24 Teşrinisani 1939.

24 *TKA*, 2372/271; *Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Sonteshrin 1939, s. 19; *Akşam*, 24 Teşrinisani 1939; *Aydın*, 24 II. Teşrin 1939; *Tan*, 24 İkinciteşrin 1939.

25 *Ulus*, 23 Sonteshrin 1939; *Vakit*, 23 İkinciteşrin 1939.

26 *TKA*, 2372/286; *Vakit*, 23 İkinciteşrin 1939; *Tan*, 23 İkinciteşrin 1939.

nüfus zayıyatına yönelik kesin bir rakam telaffuz etmekte güçlük yaşanmıştır. Diğer taraftan çok büyük bir maddi zarar söz konusudur²⁷. Karakulak ve Başköy nahiyelerinde iki gün içinde beş saniye süren depremler meydana gelmiştir. İlk depremde çatlayan binalar, bu defa bütünüyle yıkılmıştır. Karakulak nahiyesine bağlı Yeniköy ve Ördekhacı²⁸ köyünde halk sokakta kalmıştır²⁹. Soğuk hava, büyük bir olumsuzluk teşkil etmiştir³⁰. Hatta bu yüzden bir çocuğun soğuğun etkisiyle öldüğü bildirilmiştir³¹. Bu felakete uğrayan köylerdeki vatandaşların küçük bir kısmı, belirtilen olumsuzluktan dolayı bölgede depremden etkilenmeyen diğer köylerdeki akrabalarına sığınmıştır³².

Başköy nahiyesine bağlı Tolos ve Gelengeç³³ köylerinde de büyük yıkım olmuştur. Halkın önemli bir kısmı, kağı arabalarının altında barınmıştır. Ağır kış koşulları etkisini göstermeye başladığından bu iki köydeki insanlar ve onlara ait hayvanlar, soğuktan donma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu sorunla mücadele etmek için barakaların yapılmasına kadar 150 çadırın acilen bu köylere ulaştırılması³⁴ istenmiştir. Ayrıca barakaların inşasında kullanmak amacıyla gereken kereste ve malzemenin de bir an önce gönderilmesi talep edilmiştir³⁵. Afette yaralanan vatandaşların sağlık durumları da öncelikli bir konu olmuştur.

Ağır yaralılar, Erzincan Devlet Hastanesi'ne nakledilmiş; sağlık durumu daha iyi olanlar ise buldukları yerde seyyar sağlık memurları tarafından tedavi altına alınmıştır. Bunun yanında depremzedelerin işesi ve ihtiyaçları için Erzincan vilayetince yoğun gayret sarf edilmiştir³⁶. Depremden hemen sonra Erzincan Valiliği tarafından ilk etapta 270 lira yardım toplatılarak, bu parayla erzak alınıp söz konusu afetten en fazla etkilenen bir kısım köylere ulaştırılmıştır. Böylece bu köylerin birkaç günlük yiyecek ihtiyacı sağlanmıştır³⁷.

Depremden hemen sonra bölgedeki mülki yetkililer, afetzedelerin durumunu yakından görmek ve incelemelerde bulunmak için Tercan'a gelmiştir³⁸. Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli³⁹ de depremin hemen ertesi

- 27 *Cumhuriyet*, 23 İkinciteşrin 1939; *Haber (Akşam Postası)*, 23 İkinciteşrin 1939; *Son Dakika*, 23 İkinciteşrin 1939.
- 28 Bu köy, ilgili gazetelerin haberinde Ördek köyü olarak geçmektedir (*Vakit*, 25 İkinciteşrin 1939; *Tan*, 25 İkinciteşrin 1939). Ancak doğrusu Ördekhacı'dır.
- 29 *Vakit*, 25 İkinciteşrin 1939; *Tan*, 25 İkinciteşrin 1939.
- 30 *Anadolu*, 24 Teşrinisani, 1939.
- 31 *Vakit*, 25 İkinciteşrin 1939; *Tan*, 25 İkinciteşrin 1939.
- 32 *TKA*, 2372/264-2.
- 33 Adı geçen köy, söz konusu belgede Gelineç diye geçmektedir (*TKA*, 2372/254). Ancak doğrusu Gelengeç'tir.
- 34 Bölgedeki askerî birimler tarafından verilen 12 çadır, Başköy nahiyesinin Şepke köyüne ulaştırılmıştır (*TKA*, 2372/280-1).
- 35 *TKA*, 2372/254.
- 36 *Vakit*, 25 İkinciteşrin 1939; *Tan*, 25 İkinciteşrin 1939.
- 37 *TKA*, 2372/264-5.
- 38 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-2,5.
- 39 Osman Nuri Tekeli (1893-1976); Isparta'da dünyaya gelmiştir. Isparta Rüştüyesinde

günü bölgeye ulaşmıştır⁴⁰. Depremin merkezini, Tercan'ın Mans ve Karakulak ile Erzincan'ın merkez kazasına bağlı Başköy nahiyeleri oluşturmuştur. Bundan dolayı Başköy ile Mans nahiyelerine bizzat Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli⁴¹, Karakulak nahiyesine de Tercan Kaymakamı giderek buralarda gözlem ve incelemelerde bulunmuşlardır⁴². Adı geçen yetkililer tarafından vakit kaybedilmeden deprem bölgesinin yaralarını sarmak için harekete geçilmiştir.

Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli tarafından hazırlanan *29.11.1939 gün ve 2000/280 Sayılı Zelzele Raporu* deprem merkez üssünde meydana gelen hasar ve ortaya çıkan can ve mal kaybı konularında önemli bilgiler sunmaktadır. Raporunda, yeni can ve mal kayıplarına meydan vermemek amacıyla ağır hasarlı binaların derhal tahliyesi ve yıkılması için talimat verildiği belirtilmiştir. İnsan kaybı, hayvan telefata ile ev ve eşya zayiatına ait hasar tespiti için yapılmasının emredildiği bildirilmiştir. Halkın ve hayvanların barınmaları için depremin ortaya çıkardığı enkazdaki kullanılabilir malzemeden faydalanılarak zeminlik⁴³ ve baraka yapılması tavsiye olunup bu doğrultuda işe başlandığı ifade edilmiştir. Üç nahiyeye (Mans, Başköy, Karakulak) üç sağlık memuru gönderilerek hafif yaralıların tedavi edildiği dile getirilmiştir. Kızılay tarafından gönderilen çadırların mahallerine yetiştirildiği iletilmiştir. Vilayet ve kaza merkezinde depremezeder için yapılan yardımlar teslim alınarak Kızılay tarafından seçilecek heyetler vasıtasıyla bunların afetzedelere ulaştırılması konusunun iki merkeze tebliğ edildiği duyurulmuştur. Tercan ilçe merkezinde toplanan bir miktar para ile şeker, gaz, çay, sabun gibi tüketim maddelerinin satın alınarak Karakulak ve Mans nahiyelerine ulaştırıldığı kaydedilmiştir. Başköy nahiyesi için de vilayet merkezinde teşebbüse geçildiği bildirilmiştir⁴⁴.

Raporunda, alınması gereken önlemler konusunda da tafsilatlı bilgilere yer verilmiştir. Depremin meydana geldiği bölge ve mevsim dikkate alınarak evleri tamamen veya kısmen yıkılan vatandaşların çadırlarda barındırılmasına imkân olmadığı vurgulanmıştır. Özellikle hayvanların ba-

okumuş, sonrasında İstanbul'da Vefa İdadisini bitirmiştir. 1914'te Mülkiye'den yüksek derece ile mezun olmuştur. Nahiye müdürlüğü, kaymakamlık, vali vekilliği, mülkiye müfettişliği ve valilik gibi çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur. 1939-1940 yılları arasında Erzincan valiliği yaparak sırasıyla Denizli, Diyarbakır, Bilecik, Maraş, Kocaeli ve Afyonkarahisar'da aynı vazifeyi yürütmüştür. Valilik görevinden sonra İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığına atanmış ve 1950'de emekliye ayrılmıştır (<https://www.academia.edu/50792988/CumhuriyetinErzincanValileri> [Erişim Tarihi: 24 Eylül 2024]; <https://yasamoykusu.com/biyografi/osmannuritekeli> [Erişim Tarihi: 24 Eylül 2024]).

40 *Son Posta*, 24 İkinciteşrin 1939; *Cumhuriyet*, 24 İkinciteşrin 1939.

41 Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli'nin deprem bölgesine gelişine, dönemin gazetelerinde de değinilmiştir (*Türkdili*, 24 İkinciteşrin 1939; *Aydın*, 24 II. Teşrin 1939; *İkdam*, 24 İkinciteşrin 1939; *Son Telgraf*, 23 İkinciteşrin 1939; *Tan*, 24 İkinciteşrin 1939; *Ulus Sesi*, 24 İkinciteşrin 1939).

42 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-2,4,5.

43 Zeminlik; toprak kazılarak üzeri tahta, çalı çırpı ve yapraklarla örtülmek suretiyle yapılan kulübe ve barınak türü küçük, basit yapılara verilen isimdir.

44 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-4,5; *TKA*, 2372/241-1.

rındırılmasının mühim bir mesele olduğu üzerinde durulmuştur. İnsanların ve hayvanların kış mevsiminin olumsuz koşullarından korunması için başlıca iki önlemin akla gelebileceğinin altı çizilmiştir. Bunlardan ilkinin açıkta kalanların depremden etkilenmeyen köylere nakli, ikincisinin de derhal zeminlik ve baraka yapılması olduğuydu. Açıkta kalanların civar köylere naklinin pek pratik bir önlem olmadığı ifade edilmiştir. Zira köylünün kışlık hazırlığının ancak kendisine ve hayvanlarına yeteceği gerçeği ve hayvan yeminin bir yerden diğer bir yere naklinin önündeki güçlükler göz önünde bulundurularak bunun mantıklı olmadığı düşünülmüştür. En kısa yolun zeminlik ve baraka yapma olduğu savunulmuştur⁴⁵. Raporda, bunun için bir formül geliştirildiğinin altı çizilmiştir.

Depremzedelere belirli miktar kereste verildiği takdirde kendilerinin ve hayvanlarının barınması için zeminlik ve baraka yapılabileceği mantıklı görülmüştür. Gerek çevre kesimlerden ve gerekse halktan 300 metre mikâp kereste alınabileceğinin anlaşıldığı belirtilmiştir. Her bir metre mikâbın oldukları yerde 20 ile 35 liraya kadar temin edilebileceği bildirilmiştir. Bunun için de buradaki Kızılay Müfettişi'nin başkanlığı altında bir satın alma, sevk ve dağıtma komisyonunun oluşturulmasının gereği vurgulanmıştır. Tercan Kaymakamı ile nahiye müdürlerinin bu komisyonda üye olarak bulunması istenmiştir. Bu suretle satın alma, sevk ve dağıtma işlerinin bir elden yürütülmesinin sağlanacağı ifade edilmiştir⁴⁶.

Söz konusu raporda, barınma meselesi yanında bir de iâşe sorununa dikkat çekilmiştir. Depremde, halkın kışlık zahire ve hayvan yemlerinin ziyan olmadığı için bu konuda fazla zorluk çekilmeyeceği dile getirilmiştir. 100 ton buğdayın halkın hem iâşesine hem de tohumluğuna yeteceği kaydedilmiştir. Ancak tohumluk konusu, sonraya bırakılarak çok zor durumda bulunanlara dağıtılmak üzere iâşe için üç vagon, yani 45-50 ton buğdayın yeterli olacağı belirtilmiştir. Bunun o havaliden ancak 5 tonunun temin edildiği bildirilmiştir. Geri kalan kısmının Sivas veya Aşkale'den sağlanabileceğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir. Gerekli olan buğdayın satın alınması, nakli ve dağıtımının lüzumuna değinilmiştir. Enkaz altında kalan tohumluk için de halka ilkbahara doğru 50 ton buğdayın dağıtılmasının gereğine temas edilmiştir⁴⁷.

Raporda, yıkılan evlerin yapılması konusu da ele alınmıştır. Bunda iki seçenek üzerinde durulduğu iletilmiştir. Bunlardan ilki, evlerin Hükûmet ya da Kızılay tarafından yapılmasıdır. Diğerisi ise uğradıkları zararlar oranında halka nakdî yardımda bulunarak evlerinin kendileri tarafından inşası fikridir. Erzincan Valisi Osman Nuri Tekeli'nin belirtilen şıklardan ikincisini, yani halka nakdî yardım yapılması seçeneğini daha pratik bulduğu dile getirilmiştir ancak bunun takdirini ilgili makamlara bıraktığı vurgulanmıştır⁴⁸.

45 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-5,6; *TKA*, 2372/241-1.

46 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-6; *TKA*, 2372/241-1,2.

47 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-6; *TKA*, 2372/241-2.

48 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-6; *TKA*, 2372/241-2.

Öte yandan aynı raporda, deprem bölgesiyle ilgili önemli bir jeolojik detaya⁴⁹ da dikkat çekilmiştir. Raporda, Mans ve Karakulak nahiyeleri arasındaki mıntıkada bulunan Neflik Dağı'nın kuzey yamacında haritada gaz madeni adıyla belirtilen bir petrol kaynağı çıktığına, halkın söz konusu madenin yanıcı özelliğinden faydalanarak bunu evlerinde kullandıklarına ve depremin de buranın etrafında yoğunlaştığına temas edilmiştir. Jeoloji ve petrol sahasında uzman bir fen heyetinin bölgeye gelerek burada araştırma-da bulunmasının gereğine değinilmiştir⁵⁰.

Depremzedelerin yaralarının sarılması için bölgede seri bir çalışma yürütülmüştür. Bölgedeki devlet yetkililerinin bu konuda ilk önceliği, mevsimin de bu coğrafyadaki etkisi dikkate alınarak sokakta kalan insanların ve onların hayvanlarının barınma meselesinin halledilmesi olmuştur. Yukarıda değinilen Valilik raporu doğrultusunda halkın bu ihtiyacının karşılanması için önemli adımlar atılmıştır.

Nitekim bu doğrultuda Erzincan şehir merkezinden Mans nahiyesindeki depremzedeler için ilk önce 100 adet çadır gönderilmiştir⁵¹. Kızılay Genel Merkezi tarafından da Tercan'a ulaştırılmak amacıyla 300 adet çadır yola çıkarılmıştır⁵². Bu 300 çadırın 200'ünün Karakulak, 50'sinin Mans ve 50'sinin de Başköy'e gönderilmesi kararlaştırılmıştır⁵³. Öncelikle depremzedelerin iaşesi için 1.500 liralık bir yardım tahsis edilmiştir. Devlet tarafından organize edilen işlerin düzenli şekilde yürütülmesi maksadıyla Ankara'dan bir müfettiş görevlendirilmiştir⁵⁴. Tercan'a gönderilen bu Kızılay Cemiyeti Müfettişi, Said Güven'dir⁵⁵.

Kızılay'ın gönderdiği çadırlar, yeterli olmadığından bölgeye çok sayıda baraka yapılmasına karar verilerek bu eksikliğin giderilmesine çalışılmıştır⁵⁶. Bu arada, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili (Bakanı) Dr. Hulûsi Alataş⁵⁷, Erzincan Valisi B. Osman Nuri Tekeli ile birlikte⁵⁸ 6 Aralık 1939'da Tercan'a gelerek⁵⁹ burada depremle ilgili incelemelerde bulunmuştur. Alataş, depremde

- 49 Aynı konuya, Dâhiliye Vekili Yardımcısı Nazif Ergin tarafından Başvekâlet makamına gönderilmiş olan raporda da temas edilmiştir (*BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-2,3).
- 50 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-2,3,6,7; *TKA*, 2372/241-2.
- 51 *Ulus*, 23 Senteşrin 1939; *Vakit*, 23 İkinciteşrin 1939.
- 52 *TKA*, *Türkiye Kızılay Cemiyeti Merkezi Umumisi Tarafından 1940 Umumî Meclisine Sunulan ve 1938-1939 Hesap Yılı İçinde Yapılan İşleri Bildirir Rapor*, Alâeddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1940, s. 8; *Cumhuriyet*, 23 İkinciteşrin 1939; *Haber (Akşam Postası)*, 23 İkinciteşrin 1939.
- 53 *TKA*, 2372/280-1.
- 54 *TKA*, *Türkiye Kızılay Cemiyeti Merkezi Umumisi Tarafından 1940 Umumî Meclisine Sunulan ve 1938-1939 Hesap Yılı İçinde Yapılan İşleri Bildirir Rapor*, s. 8; *Cumhuriyet*, 23 İkinciteşrin 1939; *Haber (Akşam Postası)*, 23 İkinciteşrin 1939.
- 55 *TKA*, 2372/239-1.
- 56 *Erzurum*, 4 Birinci Kanun 1939; *Haber (Akşam Postası)*, 1 Birincikanun 1939.
- 57 Hulûsi Alataş; 9, 10, 11, 12, 13 ve 14. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekilliği görevini yürütmüştür (Cafer Demiral, *Türkiye'nin 42 Hükümeti (25 Nisan 1920-15 Nisan 1973)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 73-78).
- 58 *Ayın Tarihi*, Sayı: 73, 1-31 İlkânun 1939, s. 9.
- 59 *TKA*, 2372/250.

evleri yıkılan köylülerin mevsim dolayısıyla çadırlarda barınmalarının çok güç olduğuna dikkat çekerek buralarda zeminlikler yapılması talimatını vermiştir. Bunun üzerine deprem sebebiyle sokakta kalanların geçici olarak iskânları için Kızılay Genel Heyetince seri bir şekilde zeminliklerin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu iş için gerekli olan para ve birtakım araç gereç bölgeye gönderilmiştir⁶⁰.

Deprem bölgesinde inceleme yapmak için görevlendirilen Kızılay Cemiyeti Müfettişi Said Güven'in Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderdiği 2 Aralık 1939 tarihli telgraf, bu açıdan önemlidir. Telgrafta, zeminliklerin yapımında kullanılmak üzere bölgeye gerekli inşaat malzemesinin gönderilmesi istenmiştir. Bunun üzerine talep edilen malzemeler,⁶¹ vakit kaybedilmeksizin Tercan'a ulaştırılmıştır⁶². Öte yandan halk tarafından yapılan barakalar da afet bölgesindeki barınma sorununun çözümünde önemli katkı sağlamıştır. Hükûmet ve Kızılay koordineli bir şekilde afetzedelerin yaralarını sarmak için çalışmıştır⁶³. Ayrıca evleri tamamen yıkılan vatandaşların konutlarının yeniden inşa edileceği kararlaştırılmıştır⁶⁴. Bölgedeki iklim koşulları da dikkate alınarak konut yapımı çalışmalarının mayıs ayında başlatılmasının uygun olacağı ifade edilmiştir⁶⁵. Aynı şekilde depremzedelere ekmeklik buğday dağıtımı yapılacağı da belirtilmiştir⁶⁶.

Kızılay Genel Merkezi tarafından bölgeye ilk etapta 300 adet çadır ve 1.500 liralık para yardımı yapılmıştır. Yine Kızılay tarafından depremzedelere dağıtılmak üzere telgraf havalesiyle 6.075 lira para yardımı gönderilmiştir. Bu suretle bölgede söz konusu felâkete maruz kalan insanlara Kızılay Genel Merkezi tarafından yapılan yardım miktarı, 7.575 lirayı bulmuştur. Keza takip eden günlerde Isparta'nın Uluborlu ilçesi Kızılay Şubesi tarafından Tercan'daki depremzedelere ulaştırılmak üzere 300 liralık bir para yardımı, Kızılay Genel Merkezine gönderilmiştir⁶⁷.

Büyük çoğunluğu çiftçi olan bölge halkının hem iâşesi hem de geçimi için nüfus başına 15 kilo hesaplanıp, 40 ton buğday civar yerlerden satın alınarak dağıtımı yapılmıştır. İfade edilen bu yardımlar ve sonrakiler, söz konusu felaketi izleyen 27 Aralık 1939 Büyük Erzincan Depremi'nde yapılanlarla birleştirilmiştir.⁶⁸

60 TKA, 2372/250; *Ayın Tarihi*, Sayı: 73, 1-31 İllkânun 1939, s. 9, 12.

61 Bu inşaat malzemeleri; 250 adet kazma, 50 keser, 25 el testeresi, 500 kürek, 600 kürek sapı, 300 kazma sapı, 33 sandık hatıl çivisi ve 32 sandık zeminlik tahta çivisidir (TKA, 2372/239-1; TKA, 2372/225).

62 TKA, 2372/239-1.

63 *Yeniğün*, 1 İlk Kânun 1939.

64 TKA, 2372/264-7; *Yeniğün*, 1 İlk Kânun 1939.

65 TKA, 2372/264-7.

66 TKA, 2372/250; *Ayın Tarihi*, Sayı: 73, 1-31 İllkânun 1939, s. 12.

67 *Ayın Tarihi*, Sayı: 73, 1-31 İllkânun 1939, s. 11, 13.

68 TKA, *Türkiye Kızılay Cemiyeti Merkezi Umumîsi Tarafından 1940 Umumî Meclisine Sunulan ve 1938-1939 Hesap Yılı İçinde Yapılan İşleri Bildirir Rapor*, s. 9.

Depremın Bilançosu

Bölgedeki konutların yaklaşık %90'ının⁶⁹ taş ve toprak (kerpiç) malzemeyle⁷⁰ yapıldığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda⁷¹ 21 Kasım 1939 Tercan Depremi'nde önemli bir tahribat⁷² meydana gelmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Bundan dolayı nahiye merkezlerinde ve köylerde büyük hasarlar kaydedilmiştir.

Nitekim özellikle Mans, Karakulak ve Başköy nahiyelerinde ciddi yıkımlar⁷³ olmuştur⁷⁴. Mans nahiyesinde 63 ev tamamen, 56'sı kısmen yıkılmış ve 163'ü de hafif hasar almıştır. Karakulak nahiyesinde 102 ev tamamen, 472'si kısmen oturulamaz hâle gelmiş ve 472'si⁷⁵ de hafif surette hasar görmüştür. Başköy nahiyesinde ise 80 ev tamamen, 300'ü⁷⁶ kısmen yıkılmış ve 607'si de hafif hasar almıştır⁷⁷. Türk Kızılay Arşivi'ndeki bir belgede, bu hasarın genel toplamı şöyle verilmiştir:⁷⁸

EV HASARI Toplam (33 Köyde)			
	Tamamen Yıkılan	Kısmen Yıkılan	Hafif Hasar
Başköy Nahiyesi:	80	303	607
Mans Nahiyesi:	63	56	163
Karakulak Nahiyesi:	102	472	472
Toplam:	245	831 ⁷⁹	1.242

- 69 Bu oran, Hakkı Yazıcı tarafından 1991'de doktora tezi olarak hazırlanan çalışmada kaydedilmiştir. Belirtilen rakam, depremin yaşandığı 1939 yılı sosyoekonomik şartlarında düşünüldüğünde zikredilen oranın (%90) çok daha ileri boyutlarda olduğu anlaşılır.
- 70 Özellikle köylerdeki evlerin genelde dere taşları ve çamurdan yapılmış olması yıkımın fazlalığında belirleyici rol oynamıştır (TKA, 2372/264).
- 71 Yazıcı, *agt*, s. 174.
- 72 Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Bölgesel Deprem- Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi, 1939 Tercan Depremi'nde hasarlı bina bulunmadığını kaydetmiştir (Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Bölgesel Deprem- Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi, *aynı yer.*) Ancak yukarıda da belirtildiği üzere dönemin resmi kayıtları ve basını incelendiğinde adı geçen depremin etkilediği yerlerde ciddi hasarlar olduğu göze çarpmaktadır.
- 73 *Erzurum* gazetesinin 1939 Tercan Depremi'ndeki tahribatla ilgili verdiği rakamlar, şöyledir: Karakulak nahiyesindeki evlerden 42'si tamamen, 472'si kısmen ve 452'si de hafif suretle hasarlı; Başköy nahiyesindeki evlerin 80'ini tamamen, 340'ını kısmen ve 607'sini de hafif hasarlı; Mans nahiyesinde ise evlerin 63'ü tamamen, 56'sı kısmen ve 163'ü de hafif hasarlı (*Erzurum*, 4 Birinci Kanun 1939).
- 74 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-4; *TKA*, 2372/241.
- 75 *Aydın Tarihi* ve *Haber* gazetesinde bu sayı, 450 olarak verilmiştir (*Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Senteşrin 1939, s. 26-27; *Haber (Akşam Postası)*, 1 Birincikanun 1939).
- 76 Kızılay Arşivi, *Aydın Tarihi* ve *Haber* gazetesinde bu miktar, 303 şeklinde gösterilmiştir (TKA, 2372/241; *Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Senteşrin 1939, s. 26-27; *Haber (Akşam Postası)*, 1 Birincikanun 1939).
- 77 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-4,5; *TKA*, 2372/241; 241-1; *Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Senteşrin 1939, s. 26-27; *Haber (Akşam Postası)*, 1 Birincikanun 1939.
- 78 *TKA*, 2372/239.
- 79 Belgede, kısmen yıkılan evlerin toplamı 731 olarak verilmiştir (TKA, 2372/239). Ancak burada, kısmen yıkılan evlerin toplamını ifade eden 831 sayısı tercih edilmiştir.

Söz konusu bu nahiyelere bağlı köylerde⁸⁰ de ciddi yıkımlar meydana gelmiştir. Başköy nahiyesinde 16, Mans nahiyesinde 4 ve Karakulak nahiyesinde de 13 köyde önemli bir tahribata sebep olmuştur⁸¹. Karakulak nahiyesinin Miskik⁸², Karadivan⁸³, Mirzaoğlu gibi köyleri tamamen yıkılmıştır. Mans⁸⁴ nahiyesine bağlı Bozağa köyünün 30 hanesi tamamen çökmüştür. Aynı nahiyenin diğer köylerinde de 165 ev, hasar almıştır. Başköy nahiyesinin Gelengeç⁸⁵, Hirani (Hayrani) ve Tolos gibi köylerinde de büyük yıkımlar meydana gelmiştir⁸⁶. Bunların dışında kalan köylerdeki hasar, çok ciddi bozularda olmadığından dolayı tespit edilememiştir⁸⁷.

21 Kasım 1939 Tercan Depremi, teknik açıdan değerlendirildiğinde şiddetli kabul edilmekle beraber etki sahasının çok küçük olmasından dolayı fazla tahribat yapmadığı tespitinde bulunulmuştur⁸⁸. Bu faktör, büyük can ve mal kayıplarının yaşanmasının önüne geçmiştir.

Dönemin resmî raporlarında ve birçok gazetede, bu depremde 6'sı kadın, 21'i çocuk olmak üzere toplam 27 kişinin⁸⁹ öldüğü kaydedilmiştir⁹⁰. Öte yandan *Türkiye Kızılay Cemiyeti Merkezi Umumisi Tarafından 1940 Umumî Meclisine Sunulan ve 1938-1939 Hesap Yılı İçinde Yapılan İşleri Bildirir Rapor*'da ölü sayısı 29 olarak verilmiştir⁹¹. Yine *Son Posta* gazetesinin depremde hayatını kaybedenlerin sayısı hakkında paylaştığı bilgi de

- 80 *Yeniöl* gazetesinde, muhtelif köylerde 500'ün üzerinde evin yıkıldığı kaydedilmiştir (*Yeniöl*, 25 İkinciteşrin 1939).
- 81 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-4; *TKA*, 2372/241; *Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Sontesşrin 1939, s. 26; *Haber (Akşam Postası)*, 1 Birincikanun 1939.
- 82 Söz konusu köy, bilginin verildiği kaynaklarda Miskı diye geçmektedir (*Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Sontesşrin 1939, s. 19; *Cumhuriyet*, 24 İkinciteşrin 1939; *Haber (Akşam Postası)*, 24 İkinciteşrin 1939; *Son Posta*, 24 İkinciteşrin 1939). Ancak doğrusu Miskik'tir.
- 83 Bu köy, bilginin verildiği kaynaklarda Karadoğan diye geçmektedir (*Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Sontesşrin 1939, s. 19; *Cumhuriyet*, 24 İkinciteşrin 1939; *Haber (Akşam Postası)*, 24 İkinciteşrin 1939; *Son Posta*, 24 İkinciteşrin 1939). Ancak doğrusu Karadivan'dır.
- 84 Bilginin verildiği kaynaklarda, bu nahije sehven Hant diye yazılmıştır (*Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Sontesşrin 1939, s. 19; *Cumhuriyet*, 24 İkinciteşrin 1939; *Haber (Akşam Postası)*, 24 İkinciteşrin 1939; *Son Posta*, 24 İkinciteşrin 1939). Fakat doğrusu Mans'tır.
- 85 Adı geçen köy, bilginin verildiği kaynaklarda Gelence diye geçmektedir (*Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Sontesşrin 1939, s. 19; *Cumhuriyet*, 24 İkinciteşrin 1939; *Haber (Akşam Postası)*, 24 İkinciteşrin 1939; *Son Posta*, 24 İkinciteşrin 1939). Ancak doğrusu Gelengeç'tir.
- 86 *Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Sontesşrin 1939, s. 19; *Cumhuriyet*, 24 İkinciteşrin 1939; *Haber (Akşam Postası)*, 24 İkinciteşrin 1939; *Son Posta*, 24 İkinciteşrin 1939.
- 87 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-4; *TKA*, 2372/241.
- 88 İstanbul Kandilli Rasathanesi Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, *age*, s. 43.
- 89 Erzincan Valisi'nin söz konusu raporunda, merkez kazasına bağlı Başköy nahiyesi köylerinde 4 kadın, 10 çocuk; Tercan'a bağlı Karakulak nahiyesi köylerinde ise 2 kadın 11 çocuk olmak üzere toplam 27 kişinin (6'sı kadın, 21'i çocuk) enkaz altında kalarak hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Ölümlerin derhal enkaz altından çıkarılarak defnedildiği bildirilmiştir (*BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-4; *TKA*, 2372/241).
- 90 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-4; *TKA*, 2372/241; *Aydın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Sontesşrin 1939, s. 27; *Haber (Akşam Postası)*, 1 Birincikanun 1939; *Ulus*, 29 Sontesşrin 1939; *Erzurum*, 4 Birinci Kanun 1939; *Türkdili*, 1 Birincikanun 1939; *Yeniğün*, 1 İlk Kanun 1939.
- 91 *TKA*, *Türkiye Kızılay Cemiyeti Merkezi Umumisi Tarafından 1940 Umumî Meclisine Sunulan ve 1938-1939 Hesap Yılı İçinde Yapılan İşleri Bildirir Rapor*, s. 9.

söz konusu raporda belirtilenle (29) aynı olmuştur⁹². *Tan* gazetesinde ise bu, 43 şeklinde ifade edilmiştir⁹³. Gotthard Jaeschke, eserinde bu depremde 14 kişinin öldüğünü yazmıştır⁹⁴. Anadolu Ajansı tarafından 2021 yılında yayımlanan *100 Yıllık Türkiye 23 Nisan 1920-23 Nisan 2020* adlı eserde ise 21 Kasım 1939 Tercan Depremi'nde hayatını kaybedenlerin sayısı, 43 şeklinde gösterilmiştir⁹⁵. Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi tarafından da bu depremdeki can kaybı sayısı, 43 olarak belirtilmiştir⁹⁶.

Adı geçen depremde birçok kişi de yaralanmıştır. Yaralı sayısı, 6'sı ağır olmak üzere 56⁹⁷ şeklinde kayıtlara geçmiştir⁹⁸. Bunların nahiyelere göre dağılımı ise şöyledir: Başköy nahiyesinde 4'ü ağır, 2'si hafif; Mans nahiyesinde 2'si ağır, 4'ü hafif; Karakulak nahiyesinde ise 4'ü hafif olmak üzere toplam 6'sı ağır, 50'si hafif yaralı⁹⁹. Öte yandan *Türkiye Kızılay Cemiyeti Merkezi Umumi Tarafından 1940 Umumi Meclisine Sunulan ve 1938-1939 Hesap Yılı İçinde Yapılan İşleri Bildirir Rapor*'da yaralı sayısı, 6'sı ağır, 53'ü hafif olmak üzere toplam 59 şeklinde gösterilmiştir¹⁰⁰.

Tüm bunların yanında Tercan Depremi, her üç nahiyede de önemli ölçüde maddi kayıplara¹⁰¹ da sebep olmuştur. Nitekim Başköy'de 1.695 lira değerinde eşya, 783 liralık yiyecek ve 390 lira kıymetinde de hayvan telefata saptanmıştır. Bununla birlikte köy sayısına göre eşya, erzak ve tohumluk zayıyatının söz konusu miktarın üzerinde olacağı tahmin edildiğinden zararın bu kısmının yeniden tespitinin yapılması, adı geçen nahiyeden istenmiştir. Mans'ta 31.560 kilo yiyecek ve tohumluk zarar görmüş, 2 hayvan da enkaz altında kalarak telef olmuştur. Bu nahiyenin envanterlerinde, eşya zayıyatı gösterilmemiştir. Karakulak'ta ise 51 ton tohumluk ile yiyecek, 17 ton hayvan yemi ve 900 lira değerinde de eşya zayıyatı saptanmıştır. Keza 75 hayvan da telef olmuştur¹⁰².

92 *Son Posta*, 24 İkinciteşrin 1939.

93 *Tan*, 24 İkinciteşrin 1939.

94 Jaeschke, *age*, s. 20.

95 Anadolu Ajansı, *age*, s. 52.

96 Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi, *aynı yer*.

97 Yaralı sayısı, *Ulus* gazetesinde 60 (*Ulus*, 29 Sontesşrin 1939); *Son Posta*'da 43 (*Son Posta*, 24 İkinciteşrin 1939); *Tan* gazetesinde ise 14 olarak verilmiştir (*Tan*, 24 İkinciteşrin 1939).

98 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-4; *TKA*, 2372/241; *Aynın Tarihi*, Sayı: 72, 1-30 Sontesşrin 1939, s. 27; *Haber (Akşam Postası)*, 1 Birincikanun 1939; *Erzurum*, 4 Birinci Kanun 1939; *Ulus Sesi*, 1 Birincikânun 1939; *Yenigün*, 1 İlk Kânun 1939.

99 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-4; *TKA*, 2372/241.

100 *TKA*, *Türkiye Kızılay Cemiyeti Merkezi Umumi Tarafından 1940 Umumi Meclisine Sunulan ve 1938-1939 Hesap Yılı İçinde Yapılan İşleri Bildirir Rapor*, s. 9.

101 Kızılay Cemiyeti Müfettişi Said Güven tarafından Kızılay Cemiyeti Genel Merkezine gönderilen 28 Kasım 1939 tarihli yazı, 102. dipnotta verilen bilgilerle büyük oranda örtüşmektedir. Yazıda, Karakulak nahiyesinde 75 hayvanın telef olduğu, 51 ton tohumluk ve yiyecek ile 15 ton hayvan yeminin de enkaz altında kaldığı bildirilmiştir. Mans'ta 2 hayvanın telef ile 31 ton tohumluk ve yiyecek, 15 ton da hayvan yemi zayıyatı olduğu ifade edilmiştir. Başköy'de ise 21 ton tohumluk ve yiyecek ile 11 ton hayvan yemi zararının bulunduğu dikkat çekilmiştir (*TKA*, 2372/264; 264-1; 264-8).

102 *BCA*, 30.10.0.0.118.827.33-4,5; *TKA*, 2372/241; 241-1.

Depremden etkilenen köylerde halk, sınırlı imkânlarından dolayı tahılını döküm hâlinde evlerinin bir odasında tutmuştur. Ayrıca ekmeklik unlarını da topraktan yapılmış küplere koymuştur. Depremde evlerin çökmesiyle birlikte bunlar tamamen toprağa karışmış ve yağmur ile karın yağması sonucunda da artık kullanılamaz hâle gelmiştir. Söz konusu durum, ekmeklik ve tohumluk tahıl zayıyatını ciddi boyutlara taşımıştır¹⁰³.

Bahsi geçen deprem, aynı zamanda bu bölgede daha büyük talihsizlik ve trajedilerin âdeta habercisi olmuştur. Çünkü bundan yaklaşık bir ay sonra çok daha yıkıcı ve tahripkâr boyutlarda sonuçlar doğurarak tüm ülkeyi yasa boğan 27 Aralık 1939 Büyük Erzincan Depremi meydana gelmiştir.

Sonuç

Depremler, tarih boyunca insanların hayatında büyük değişikliklere yol açmış ve çoğunlukla ciddi can ve mal kayıplarına sebep olmuştur. Bunlardan biri de 21 Kasım 1939'da meydana gelen Tercan Depremi'dir.

Adı geçen depremde birçok kişi ölmüş ve yaralanmıştır. Tercan ilçesinin bağlı bulunduğu Erzincan da bu depremden etkilenmiş ve hatta birkaç binada da küçük çaplı hasarlar oluşmuştur. Deprem; Trabzon, Tokat, Elazığ ve Erzurum gibi illerde de hissedilmiştir. Ancak bahsi geçen deprem, asıl tahribatını Tercan ilçesinin Mans ve Karakulak ile Erzincan'ın merkez kazasına bağlı Başköy nahiyeleri ve buraların köylerinde yapmıştır. Belirtilen yerlerde birçok ev yıkılmış, önemli bir kısmı da oturulamaz duruma gelmiştir. Deprem, ciddi boyutlarda maddi kayıplara yol açmıştır. Hatırı sayılır derecede yiyecek, tohumluk ve eşya zayıyatı söz konusu olmuştur. Ahırlar yıkılmış ve çok sayıda hayvan da telef olmuştur.

Devlet görevlileri, depremedelerin yaralarının sarılması için ellerindeki tüm imkânlarını seferber etmiştir. Bununla beraber 21 Kasım 1939 Tercan Depremi'nin Eylül 1939 başında meydana gelen II. Dünya Savaşı'na rastlaması ve devletin hâliyle bu gelişmeye odaklanmasından kaynaklanan eksiklikler ve imkânsızlıklar da akla gelmektedir. Ancak bu çalışma sırasında, söz konusu durumu destekleyen yazılı bir bulgu karşımıza çıkmamıştır.

Tercan Depremi'nde tahribatın fazla olmasında depremin şiddetinin büyüklüğü önemli bir etkidir. Ancak asıl faktör, bölgedeki konutların depreme dayanıklı şekilde inşa edilmemesi olmuştur. Çünkü depremin meydana geldiği dönemde bölgedeki yapı stokunun yapıldığı malzemenin %90'ından fazlasını taş ve toprak (kerpiç) maddeler oluşturmuştur. Belirtilen bu durum, can ve mal kayıpları ile ciddi derecede yıkımlara yol açmıştır.

Çalışmaya konu olan bölgenin aktif bir deprem kuşağında bulunduğu gerçeği unutulmayıp, benzer sonuçlarla karşılaşmamak için önemli dersler çıkarılarak bu doğrultuda önlemler alınmalıdır. Depremlerden kaynaklanan her türlü kayıp ve hasarları en aza indirmek için şehir merkezlerinden en ücre yerlerdeki yerleşmelere kadar geleneksel yapı tarzından kesinlikle vaz-

Gaz

Akademik
Bakış
383
Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024

geçilmelidir. Konutlar, bilim ve teknolojinin tüm imkânlarından faydalanılarak depreme dayanıklı şekilde inşa edilmelidir. Ayrıca depreme karşı duyarlı olunup insanların buna göre bir hassasiyet geliştirmesi sağlanmalıdır. Deprem sırasında ve sonrasında neler yapılması gerektiği konusunda bilim ve tekniğin rehberliğinde hareket edilmelidir. Bu afetlerin geçmişte yaşandığı gibi gelecekte de her zaman olabileceği ihtimali, hiçbir vakit akıldan çıkarılmayarak, insanların daha bilinçli hareket etmesi sağlanıp depremle birlikte yaşamayı öğrenmek felsefesi içselleştirilmelidir.

Kaynaklar

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Türk Kızılai Arşivi (TKA)

Resmî Yayınlar

Anadolu Ajansı, *100 Yıllık Türkiye 23 Nisan 1920-23 Nisan 2020*, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara, 2021.

Aydın Tarihi, Sayı: 72, 1-30 Sontışrin 1939.

Aydın Tarihi, Sayı: 73, 1-31 İlkânun 1939.

Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu Vilâyet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibarile Muvakkat Rakkamlar*, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Bölgesel Deprem-Tsunami İzleme ve Değerlendirme Merkezi <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> [Erişim Tarihi: 5 Temmuz 2023].

TKA, Türkiye Kızılai Cemiyeti Merkezi Umumisi Tarafından 1940 Umumî Meclisine Sunulan ve 1938-1939 Hesap Yılı İçinde Yapılan İşleri Bildirir Rapor, Alâeddin Kırâl Basımevi, Ankara, 1940.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul Kandilli Rasathanesi 1939 (Ekim, Kasım, Aralık) Meteoroloji, Sismoloji ve Miknatis Rasatları. Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945.

Sürelî Yayınlar

Akşam (24 Teşrinisani 1939, No: 7576)

Anadolu (24 Teşrinisani, 1939, No: 8011)

Aydın (24 II. Teşrin 1939, No: 690)

Cumhuriyet (23 İkinciteşrin 1939, Sayı: 5579; 24 İkinciteşrin 1939, Sayı: 5580)

Erzurum (4 Birinci Kanun 1939, Sayı: 3622)

Haber (Akşam Postası) (23 İkinciteşrin 1939, Sayı: 2794; 24 İkinciteşrin 1939, Sayı: 2795; 1 Birincikanun 1939, Sayı: 2802)

İkdâm (24 İkinciteşrin 1939, No: 101)

Son Dakika (23 İkinciteşrin 1939, No: 82)

Son Posta (24 İkinciteşrin 1939, No: 3348)

Son Telgraf (23 İkinciteşrin 1939, Sayı: 975)

Tan (23 İkinciteşrin 1939, No: 1549; 24 İkinciteşrin 1939, No: 1550; 25 İkinciteşrin 1939, No: 1551)

Türkdili (24 İkinciteşrin 1939, Sayı: 2538; 1 Birincikânun 1939, Sayı: 2544)

Türksözü (24 Teşrinisani 1939, Sayı: 4588)

Ulus (23 Sonteşrin 1939, Sayı: 6575; 29 Sonteşrin 1939, Sayı: 6581)

Ulus Sesi (24 İkinciteşrin 1939, Sayı: 1382; 1 Birincikânun 1939, Sayı: 1388)

Vakit (23 İkinciteşrin 1939, Sayı: 7855; 25 İkinciteşrin 1939, Sayı: 7857)

Yeniğün (1 İlk Kânun 1939, Sayı: 2344)

Yeniyol (25 İkinciteşrin 1939, Sayı: 2643)

Kitaplar

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

DEMİRAL, Cafer, *Türkiye'nin 42 Hükümeti (25 Nisan 1920-15 Nisan 1973)*. Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.

Erzincan İl Yılığ/1967, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968.

ÖZEY, Ramazan, *Depremle Uyanmak*, Ekev Yayınları, İstanbul, 2000.

JAESCHKE, Gotthard, *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.

YAZICI, Hakkı, *Tercan Ovası ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*. (Basılmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Erzurum, 1991.

YAZICI, Hakkı, "Coğrafya", *Cumhuriyetin 75. Yılında Tercan*, Ankara, Basım Yılı Yok, s. 265-309.

İnternet Kaynakları

<https://www.academia.edu/50792988/CumhuriyetinErzincanValileri> [Erişim Tarihi: 24 Eylül 2024].

<https://yasamoykusu.com/biyografi/osmannuritekeli> [Erişim Tarihi: 24 Eylül 2024].

Gaz

Akademik
Bakış

385

Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024

Ekler

Zelzelenin yaptığı tahribat Tercan kazasında birkaç köy tamamen harab oldu

Mühim maddî zarardan başka ölenler ve yaralananlar da var, Kızılay, felâketzedelerin yardımına koşuyor

Zelzele neticesinde harab olmuş bir köyün manzarası

Gors

Akademik
Bakış
386

Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024

Ek-1: Tercan Depremi'ne dair bir haber (**Kaynak:** Cumhuriyet, 23 İkinci-teşrin 1939).

Extended Abstract

Tercan district, which is amenable to Erzurum, is situated 93 km to the east of the city center along the E-80 highway. Historically linked to Erzurum until 1936, administrative alterations led to its integration into Erzurum during that year. A geological examination of the Tercan Plain underscores the seismic events as a profoundly impactful element on the regional settlement system due to its tectonic characteristics. The Tercan Plain and its vicinity are strategically positioned within a primary active earthquake zone. Consequently, seismic activities have posed a significant historical challenge, notably affecting the residential structures in the region.

One of the notable earthquakes in this regard occurred shortly before 1939 Erzurum Earthquake, in Tercan. The Tercan Earthquake, with a magnitude of 5.9, took place on November 21, 1939. It caused significant damage in residences due to the impact of the earthquake, resulting

in the collapse of houses and barns. This earthquake was also felt in Trabzon, Tokat, Elazığ, and Erzurum, although no damage was observed in these areas, except for minor cracks in the walls of the Government Office in the Sürmene district of Trabzon. In Erzincan center, three houses became uninhabitable, and some buildings developed cracks as a result of this earthquake. The intensity of the earthquake was prominently observed in the affected region, causing substantial loss of life and property. Numerous individuals lost their lives, and many were injured. Significant damage occurred in Mans (Çayırılı) and Karakulak (Otlukbeli), amenable to with Tercan, and Başköy villages, which are located in the central district of Erzincan. While many houses were demolished, a substantial portion became uninhabitable. Erzincan Governor B. Osman Nuri Tekeli, along with health officials from his entourage, arrived in the region the day after the earthquake and continued relief efforts in the affected area. Relief activities were initiated to address the region's wounds. Initially, 100 tents were sent from the city center of Erzincan to the earthquake victims in the district of Mans. Additionally, 300 tents were dispatched on the way to Tercan by the Turkish Red Crescent. An allocation of 1,500 liras was designated for the initial sustenance of the disaster victims. The region continued to experience earthquakes in rapid succession. Buildings that had cracked in the first earthquake were completely demolished as a result of these successive earthquakes. In the villages of Yeniköy and Ördekhacı, which are amenable to the Karakulak district, residents had to stay outdoors, and it was reported that a child died due to the cold. As the tents sent by the Turkish Red Crescent were insufficient for the earthquake-affected area, the decision was made to construct numerous barracks to address this shortage.

The Minister of Health and Social Assistance, Dr. Hulusi Alataş, accompanied by Erzincan Governor B. Osman Nuri Tekeli, visited Tercan to conduct examinations related to the earthquake. Alataş, emphasizing the difficulty for villagers whose homes were destroyed in the earthquake to shelter in tents due to the season, commanded the construction of barracks in these areas. Subsequently, it was decided by the Turkish Red Crescent Central Committee to swiftly build barracks for the temporary settlement of those affected by the earthquake. Necessary funds and various equipment were sent to the region in accordance with the purpose. In the initial phase, the Turkish Red Crescent Central Committee provided 300 tents and a monetary aid of 1,500 liras to the region. Later, the mentioned organization sent a telegraphic transfer of 6,075 liras for earthquake victims. In this way, the aid amount provided by the Turkish Red Crescent Central Committee to the people affected by the disaster in the region reached 7,575 liras. In the following days, the Red Crescent Branch of the district of Uluborlu in Isparta sent a monetary aid of 300 liras to the earthquake victims in Tercan, which was forwarded to the Turkish Red Crescent Central Committee.

As a result of the 1939 Tercan Earthquake, significant damage occurred, particularly in the districts of Mans, Karakulak, and Başköy. The villages in these districts also suffered substantial damages.

In the 1939 Tercan Earthquake, 43 people lost their lives, and 56 others were injured, with 6 of them in critical condition. Additionally, a considerable loss of property and belongings was experienced as a result of this earthquake. In all its aspects, the 1939 Tercan Earthquake inflicted significant material and spiritual suffering as well as adversities on the region. This disaster seemed to be a harbinger of even greater misfortunes and tragedies in the area. Approximately one month later, in the December 27, 1939, Erzincan Earthquake, which was a much more devastating and destructive disaster, took place and it plunged the entire country into mourning.

göz

Akademik
Bakış

387

Cilt 18
Sayı 35
Kış 2024